

Мр Гордана ТОМОВИЋ
Историски институт САНУ
Београд

ПЉЕВЉА И ОКОЛИНА НА СТАРИМ КАРТАМА

Пљевља и пљеваљски крај појављују се на старим географским картама релативно касно, тек у другој половини XVI века захваљујући пре свега настојањима италијанских картографа. Подстицај у томе правцу пружала је Венеција мотивисана својим политичким циљевима, а са друге стране снажни развој европске картографије постављао је пред картографе задатак да се разнородним подацима са старијих карата, из дела учених космографа, извештаја путописаца, посланика и трговаца, попуне беле мрље у познавању земаља Балканског полуострва под турском влашћу.

Најпознатији космограф Венеције у XVI веку, **Ђакомо Гасталди** из Пијемонта (Giacomo Gastaldi, око 1500–1565), аутор преко стотину карата, израдио је карту угарских земаља 1546. године са приказом Србије и Босне, која је била цењена као врхунско дело картографије. Гасталдијева карта Балканског полуострва из 1560. године објављена је у Риму и укључена у атлас Антонија Лафрерија, а карта Грчке се појавила 1570. године у Антверпену у књизи Абрахама Ортелијуса *Theatrum orbis terrarum*.¹ Обе карте између назива Србије (Servia) и Херцеговине (Ersech) на левој страни Лима (Lin flu(vio)) бележе Пљевља (Pleuie) са шематизованом вињетом насеља са једном кулом у чијем је подножју кружић као топографски знак. (сл. 1) У околини Пљеваља назначена су места Predio, Orach, Bracha и Vuista. Та места помиње и Бенедето Рамберти, учени писар и члан посланства Млетачке Републике

¹ Карта Балканског полуострва Ђакома Гасталдија објављена је у збирци: Д. Синдик, *Сјаре карће југословенских земаља II Карће из доба Ренесансе*, Атлас Географског друштва, св. 8, Београд 1932, Т. XII. Гасталдијева Карта Грчке (Iacobo Castaldo Pedemontano, *Graeciae vniversae secvndvm hodiernvm sitvm neoterica descriptio*) објављена је у књизи: Ortelius (Abr). *Theatrum orbis terrarum*, Antverpiae 1570, Т. 40. Universiteitsbibliotheek Amsterdam, sign. 1802 A 14. О Гасталдијевом приказу Србије: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Галерија Српске академије наука и уметности 70, Београд 1991, стр. 40–41, 45 (Г. Томовић).

које се из Венеције упутило у Цариград 1534. године.² Према Рамбертијевом опису место Орах, код којег су прошли Фочу, налазило се 29 миља удаљено од места Priedio. Предио је погрешно забележено као Triedio у итинереру путовања од Венеције до Цариграда на десном рубу карте Франческа Камочија из 1574. године, која приказује Балканско полуострво и Малу Азију. Предио је данашње село Пријећел које се протеже дуж леве обале Дрине, од брда Бурђевице (1062 m) на ушћу реке Сутјеске у Дрину до брда Четољ (916 m), са обе стране савременог пута који прати ток две реке. Налазило се на важном старом путу који је од Дубровника преко Требиња водио у Подриње и даље, преко Србије и Бугарске, за Цариград.³ Судаћи по наведеној удаљености од Пријећела и према близини Фоче, место Орах било би данашње село Орахово, око 1 km источно од Фоче. Бенедето Рамберти бележи на 25 миља од Фоче прву стражарску постају Браха, суморно место на врху планине Ковач (*prima guardia di Bracca miglia XXV, che è luoco tristo nella sommita della montagna detta Couaz*). Каравансарај Браха на планини Ковач помињу и француски путописци XVI века, а старо име сачувало се до данас.⁴ То је планинско село Браха на висини од 1197 m до 728 m, на

² [Benedetto Ramberti], *Libri tre delle cose de Tvrchi*, Viaggi da Venezia alla Tana, Venezia 1545, 121–158, стр. 124–125 (Priedio). Зборник поседује Библиотека Историјског института, sign. I 43. О Рамбертију и његовом путопису: Dr. P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI veka. II Putovanje B. Kuripešića, L. Nogarola i B. Ramberta*, Zagreb 1881 (Preštampano iz LVI knj. Rada jugoslavenske akademije nauka i umjetnosti), 66–94.

³ О средњовековном путу од Дубровника у долину Дрине и даље до Цариградског пута: Г. Шкриванић, *Пућеве у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд 1974, 42–50; између стр. 16 и 17 је карте Ф. Камочија са итинерером. За установљивање положаја места која се у овом раду помињу из картографске грађе у околини Пљеваља коришћена је *Topografska karta 1:50 000, Vojnogeografski institut*, 1984–2, list Goražde 4 (526–4), Višegrad 3 (527–3), Gacko 2 (576–2), Pljevlja 1 (577–1), Pljevlja 3 (577–3).

⁴ [Benedetto Ramberti], *Libri tre delle cose de Tvrchi*, Viaggi da Venezia alla Tana, Venezia 1545, 121–158, стр. 125 (Bracca). Место Braha из путописа и са карата идентификовао је као село Браха, западно од Чајнича, први: М. Динић, *Три француска пућописца XVI века о нашим земљама*, Годишњица Николе Чупића XLIX, Београд 1940, 85–118, стр. 99 (помен каравансараја Брахе на усамљеном и за путнике опасном месту у путопису Филип Дифрен – Канеја 1573). Превод истог путописа и текст на италијанском језику: Р. Самарџић, *Београд и Србија у сјисима француских савременика XVI–XVII век*, Грађа за историју Београда, Историјски архив Београда, Београд 1961, стр. 128 (у преводу Браха наведена као Бахово), стр. 371 (*alla cima d' un monte altissimo detto Conaz dovè il caravazzera di Braha in luogho solitario et pericoloso per le caravane*); стр. 626 (коментар где се Браха идентификује као Бахово, „село у близини Чајнича и Устиколине“). Насеље Бахово, међутим, налази се на десној страни Дрине, западно од Иловаче и северно од Устиколине, далеко од подручја планине Ковач. Поред тога, на картама се увек бележи као Браха или Брака, а путописи место недвосмислено смештају на планину Ковач код Чајнича, управо где се и данас налази село Браха.

северозападним обронцима планине Ковач, 1 km западно од Чајнича. Према Рамбертију, од Брахе је била удаљена шеснаест миља друга стражара на планини Ковач – Vuista, место које је Ђакомо Гасталди унео на своју карту југоисточно од Пљевља. То не може бити село Уништа, западно од Пљеваља на реци Тари, како је претпостављено.⁵ Та стражарска станица налазила се код извора Уништа у засеоку Росино Брдо у селу Миронићи, југозападно од планине и села Ковач. Извор је на путу који се са планине Ковач спушта кроз засеоке Металка, Дворишта, Вртлина и Чардак у селу Бољанићи и наставља испод брда Штур (1034 m) у селу Глисници ка Пљевљима.

Трасу пута прате топоними везани за средњовековно рударење и обраду гвожђа. Само име планине и села Ковач потиче од сеоских занатлија ковачког заната, а о старим лежиштима гвоздене руде на планини Ковач сведоче врх Гвозд (1367 m) и Црвена стена (1335 m). На постојање античких рудника (metalla) указује назив засеока Металка између села Миронићи и Бољанићи, док име брда Штур (1034 m) у селу Глисници припада саској рударских терминологији – раширен је на великој територији на местима где се рударило у средњовековној српској држави. Отуда потичу имена врхова Велики и Мали Штурац на планини Рудник у Србији, брдо Штур на Пчињи испод града Кожља у Македонији, као и планина Штулац са два врха – Мали и Велики Штулац на Дурмитору.⁶

На примеру малог сегмента карте, који приказује пљеваљски крај, одмах се уочава да Ђакомо Гасталди није познавао ни тачан географски положај појединих насељених места, ни њихов међусобни однос, као ни речне токове. Са старијих картографских предлогака користио је све што му се чинило да представља различите географске појмове, а да притом није успео да разлучи токове Дрине и Дрима, Лима и Ђехотине, нити да уочи да се иста насеља на картама бележе слично или знатно другачије. Отуда се код њега двапут појављује Фоча (Fochia), једном на Лиму, други пут на Дриму, као и Уништа (Umista) и Браха, наз-

⁵ Г. Шкриванић, *Пућеви у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд 1974, 48.

⁶ Називи Штурац, Штулац и Штур потичу од немачке речи Sturtz – врх, гомила, односно место где се смешта руда на гомилу, према: М. Pavlović, *Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu knj. V, Novi Sad 1960, 99–127. Штулац на Дурмитору налази се северозападно од Жабљака, а под тим именом бележи се на српским и аустријским географским секцијама из 1928–1929. године. Данас, међутим, превладао је локални изговор тог планинског назива и на картама се бележи као Штуоц.

начена као стражара (*Guardia de braca*).⁷ Дуж десне стране Лима као насељена места нижу се: Увац (*Vuas*), село на изворишту истоимене реке око 2 km северозападно од Сјенице; Пријепоље (*Prierpole*), средњовековни трг, а данашњи град на Лиму, док су погрешно унети Хранче (*Cranza*) и Слатина (*Slatina*).⁸ Слатина је село на истоименој реци североисточно од Фоче, на десној страни Тихотине, на путу од Фоче до Чајнича. Хранче је убележено још једном, овога пута тачно, као брдовита планина (*M/onte/ Cranze*), која са југа затвара пљеваљски предео. То је пространа и заталасана висораван Ранче преко које се пут од Пљеваља ка Пријепољу пење до висине од 1200–1400 m.⁹ Управо тим путем путовала су двојица Дубровчана, Вокосав Радосалић и Вокан Гојаковић, када их је, на Хранчу (*in Cranze*), опљачкао и отео им робу и коња у вредности од 120 перпера Радивој Вокшић од Дробњака, а то је било оне године када је умро војвода Сандаљ, значи после 15. марта 1435. године.¹⁰ Огољена и данас више каменита него травна висораван Ранче са ретким шумарцима, некада је изгледала другачије, покривена пашњацима и честим шумама, погодним за напад из заседе. Ту се догодио још један случај пљачке 1448. године. Двојицу дубровачких трговаца, браћу Смољановић, на повратку из Србије на месту Хранче (*in loco vocato Cranze*) опљачкао је један од Дробњака, по свој прилици брат Радивојев, Скоровој Вукшић са дружином, а као сведоци у тужби су наведени браћа Радоје и Радоња, кнезови из Пљеваља, Радич Довољић из Пријепоља

⁷ *Guardia, guarda, f. (ital. guardia) – стража, стражарница*, у: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, fasciculus III, redaktor Marko Kostrenčić, Zagreb 1973, ed. Institut historiae JAZU, 524.

⁸ С. Ђирковић, *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића III, Пријепоље 1976, 211–223; Место Увац (*Vuyaz*) код Сјенице спомиње се 1531. године: К. Јиречек, *Трговачки њуџеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Српска академија наука, Београд 1959, 205–303, стр. 290–291, нап. 259.

⁹ Не превише стрму гору по имену Сранце помињу путописци XVI века, а идентификовао ју је као Хранче, данас Ранче између Пљеваља и Пријепоља: М. Динић, *Три француска њуџојисца XVI века о нашим земљама*, Годишњица Николе Чупића, Књ. XLIX, Београд 1940, 85–118, стр. 89 (Ранче).

¹⁰ Хисторијски архив у Дубровнику, *Lamenta de foris*, vol. 11, fol. 245'. Тужба за пљачку поднета је 9. новембра следеће, 1436. године: *Vochossaus Radosalich et Vochan Goyachouich coram d(omi)no rectore ser Johanne de Goze inquerunt super Radiuoy Vochsich Vlacchus o(d) Drognachi. Eo quod per vim sibi accepit et derobavit in Cranze m(erca)t(o)res et m(er)cantias et denarios et equum et masericias ad valorem ypp(erperorum) cento et viginti. Et hoc fuit quando voyuoda Sandagl obiit. Testes: Juan Mladinouich, Radoe clobuzar, Dragobrath Gudeglicuich, Radossaus Zucho, Radossaus famulus Stipan Capselle. О датуму смрти Сандаља Хранића: С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Српска књижевна задруга, Београд 1964, 267.*

и други. Један од браће Смољановић, Матулин, побегао је са сребром, а други, Никола, остао је да брани ствари и робу, рањен у главу и раме. Међу отетим стварима било је 195 дуката, сребрне посуде, два мача, лук и стреле, луксузна крзном постављена и друга одећа, два коња. Уз то је Мартулин морао да плати два дуката да би пронашао Николу којег су нападачи били везали у једној шуми, тако да је укупна сума за коју су оштећени била 281 дукат.¹¹ Скоровојеви синови остали су да живе на истом простору. У нахији Милешева 1477. године забележена је влашка скупина (џемат) Степана, сина Скоровојевог, у којој су била још три Скоровојева сина – Радич, Влах и Радивој. Дружина је бројала 16 домова, зимовали су у оближњем селу Звијезд, а летовали са стоком на висоравни Хранче.¹²

Карта Влашке, Србије, Бугарске и Румуније, коју је израдио низоземски картограф и математичар **Герард Кремер Меркатор** (Gerhard Kremer Mercator, 1512–1594), објављена 1589. године, садржи велики број погрешака, али доноси и неке нове податке (сл. 2). Поред Пљеваља (Pleue), Уништа (Niusta), Пријепоља (Priepole) и Хранча (Cranze) појављује се и Милешево (Millescum), као насељено место. Насеља су обележена само топографским знаком у облику кружића. На левој страни Дрине место Орах означено је као седиште санџака Србије (Orach sedes Sangiacci Seruie), а значај места наглашен је вињетом у облику утврђења са три куле.¹³ Податак ће се понављати на многобројним картама, захватајући све већу територију стално увећавањем натписом. Погрешка је настала због једног податка о Фочи и селу Орах у путопису Бенедета Рамбертија из 1534. године: „... стигосмо у Орах, миља 29,

¹¹ „Item dicit dictus Nicola quod ligatus fuit a suprascriptis in uno nemore et quod Martulinus eius frater fecit expensas ducatorum duorum pro inueniendo dictum Nicolam...“, Хисторијски архив у Дубровнику, серија Lamenta de foris, vol. 21, fol. 292’ (13.П 1448). Б. Храбак, *Прошлости Пљеваља њо дубровачким докуменџима*, Историски записи, Књ. XI, св. 1–2, Цетиње, 1955, 1–38, стр. 14, где је препричан наведени документ, са извесним непрецизностима: место није Кравце, већ Хранче, данас Ранче, Никола је био везан у шуми, а не бачен у јаму, међу сведоцима је био Радич Довољић, а не Радин Довољић. Назив места исправљен код: С. Ђирковић, *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића III, Пријепоље 1976, 213, нап. 8.

¹² А. Алић, *Поименични попис Санџака вилајета Херцеговина*, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево 1985, 47.

¹³ Меркаторова карта Влашке, Србије, Бугарске и Румелије објављена је првобитно у збирци коју чини двадесетдва црно-белих бакрореза карата: Gerardus Mercator, *Italiae, Sclavoniae, et Graeciae tabule Geographice*, Duysburgi 13 martij Anno 1589, Tabula 18: Walachia, Servia, Bulgaria, Romania. Universiteits – bibliotheek van Amsterdam, sign. 1803 В 14.

прођосмо Фочу... Ту је Сандак Војводства, који под собом има сву Србију... (Quiui sta il Sangiaccio del Ducato: ilquali ha sotto di se tutta la Seruia).¹⁴ Седиште сандакбега Херцеговине од оснивања херцеговачког сандака до 1572. године било је у Фочи, али је помало неспретна формулација Рамбертија проузроковала мешања села Орах и Фоче.¹⁵ Током времена, преношењем са карте на карту, без правих информација са терена, тој збрци додата је и постаја Врасса, што је на читавом низу карата довело до појаве имагинарног имена сандака Obracensis.¹⁶

Велики напредак у картографском приказивању српских земаља показују прве регионалне карте Србије и Босне које је 1689. године израдио хуманиста **Ђакомо Кантели да Вињола** (Giacomo Cantelli da Vignola, 1643–1695), званични географ војводе од Модене Франческа II. Кантелијеве карте представљају јединствене картографске изворе, како по садржају, који је обогаћен подацима историјског, привредног и културног садржаја, тако и по приказу стварних географских елемената – протезања планина, долина, речне мреже. На карти Србије – Il regno della Servia detta altrimenti Rascia, која је објављена у штампарији Ђакома де Росија у Риму (сл. 3), приказана је подела на црквене јурисдикције у оквиру којих је пљеваљски крај потпадао под Београд.¹⁷ У брдовитом пејзажу са сенченим брдима изведеним у перспективи, на којима појединачна стабла представљају шумске пределе, између Дрине (Drina fl(uvius) ol(im) Drinus) и Лима (Lim fl(uvius) убележена су Пљевља (Pleucie), Уништа (Nuista), Пријепоље (Pricepole), манастир Милешева (S(anto) Saba di Milosero) и Милешевац (Milloseuaz) као два одвојена места. Село Звијезд (Zuiesdi), око 10 km југозападно од Пријепоља, уцртано је југоисточно од Пријепоља, али на левој страни реке Дрине чији је ток

¹⁴ [Benedetto Ramberti], *Libri tre delle cose de Tvrchi*, Viaggi da Venezia alla Tana, Venezia 1545, 125.

¹⁵ Н. Шабановић, *Bosanski pašaluk postanak i upravna podela*, „Svjetlost“, Sarajevo 1982, 46–47.

¹⁶ На карти Далмације, Словеније, Хрватске, Босне, Србије и Истре, коју су у Амстердаму 1695. године објавили Герард и Леонард Валк, место Орах постало је Orach или Alatchia Chisar, како су Турци називали Фочу. Место је означено као седиште сандака који забрама целу јужну половину Босне и који је назван по постојећем седишту Obracensis Sangiacatus. Бакорез, ручно бојени, 60x90 cm, Библиотека Историјског института sign. K–121.

¹⁷ М. Николић, *Карта Србије Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. године*, Историјски часопис XIX, Историјски институт, Београд 1972, 101–133. Карта Србије налази се у збирци карата издавачке куће браће Роси из Рима, која се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду: *Raccolta di Carte Geografiche* – Gio. Giacomo de Rossi, Domenico de Rossi, sign. P1–634.

погрешно приказан и помешан са Ђехотином. Звијезд се помиње 1459. године као место код Пријепоља где су опљачкана два дубровачка трговца (apud Prepoglie in loco dicto Suesda).¹⁸ Ту су 1477. године у селу Звијезд (Zvizda) зимовали синови Скоровоја из Дробњака са својом скупином од 16 домова, као и пет домова из скупине (џемата) Добрича, сина Радосава.¹⁹

У приказу пљеваљског краја прослављени картограф Ђакомо Кантели показао је слабо познавање терена, а при томе велику ревност да искористи сваки податак до којег је дошао. Због сличних имена река – Дрин, Дрина и метохијска Дреница – аутор је на карти начинио невероватне спојеве речних токова. Река Ђехотина (Thiotine fl(uvius) истиче из језера, на десној страни реке је Фоча (Focia), а у Ђехотину се улива Пива (Piva fl(uvius) и онда настаје река Draniza o Tra, Дреница или Тара. Између Ђехотине и Фоче на јужној страни, и Пиве северно, уписана су још једном Пљевља, другачијом графицијом: Pleupflich.

Овакве грешке биле су последица израде карата без теренског премера који је било немогуће извести у земљама под турском влашћу. Заблуде у приказивању рељефа биле су велике, а познавање терена никако. Празнине на карти попуњаване су текстом, а пажњу корисника од погрешака су одвраћале барокне сцене и ликовни детаљи изведени технички савршено и уметнички веома лепо. Као и Ђакомо Кантели, сличне погрешке уноси у своје карте венецијански доктор теологије и хуманистичких наука **Виченцо Марија Коронели** (Vincenzo Maria Coronelli, 1650–1718), знаменити картограф и издавач, који се бавио и географијом, историјом и инжењерством. Основао је прво географско друштво на свету, имао је сопствену картографску радионицу, а за израду карата користио је извештаје црквених представника и архивску грађу у Ватикану и Венецији. Његова Карта тока Дунава (Corso di Danubio) на шест листова, објављена у атласу *Atlante Veneto* 1690. године, и поред веома погрешног приказивања рељефа, садржи обиље топономастичке грађе.²⁰ Пљевља су уписана двапут, али, за разлику од Кантелија, Коронели бележи

¹⁸ С. Ђирковић, *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића III, Пријепоље 1976, 211–223, стр. 213, нап. 7. Село Звијезд налази се око 10 km југозападно од Пријепоља.

¹⁹ А. Алић, *Poimenični popis Sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut, Sarajevo 1985, 47, 50.

²⁰ Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља од XVII до XIX века*, Србија и суседне земље на старим географским картама, Галерија Српске академије наука и уметности 70, Београд 1991, 55–170, стр. 69–74 (о Коронелију и његовим картама са старијом литературом); стр. 85 (Карта Подунавља, лист 5).

Pleufglie на десној страни Лима (Lin fiume) северно од Хранча (Cranza) и југоисточно од Фоче, а други пут као Pleuie на левој страни Лима северно од Косовог поља (сл. 4). Пријепоље (Priserole) је на Лиму, источно од Пљеваља, на изворишном краку Лима је Милешево (Milescum), а на супротној страни река, насупрот Хранча и северозападно од Пљеваља, убележен је као насеље манастир Милешева (Santo Saba de Miloseuo). На ушћу безимене леве притоке Дрине налази се место Орах са другим именом Алаца Хисар, седиште санџака, очигледно побркано са Фочом (Orash Alatscha Chisar Orachum Il Seggio del Sangiaco). Исти подаци налазе се и на Коронелијевој карти Краљевине Далмације, која је објављена у Паризу 1695. године.²¹ Тачкастом линијом обележене су границе земаља и појединих округа (сл. 5). Тако су се Пљевља (Pleuie) нашла са Пријепољем (Priserole) и манастиром Милешевом (Santo Saba de Miloseuo) у Босни (Bosnie, ou Bossine), а други пут, као Pleufglie, са Хранчем (Cranza) и Милешевом (Milescum) у Србији, на десној страни Лима који се назива и Тихотином (Thiotine).

Међу малобројним местима на карти Европске Турске (The Nothern Part of Turkey in Europe, Slavonia etc.) Хермана Мола, која је објављена у Лондону око 1700. године века, налазе се и Пљевља (сл. 6). **Херман Мол** (Herman Moll, 1688–1745), пореклом Немац, радио је у Енглеској од 1680. године као књиџар и картограф.²² Његове карте су једноставне и чисте, без рељефа, са добрим приказом речне мреже и насеља и карактеристичним јаким контурама у боји које означавају поједине земље. У Србији (Servia) између Фоче (Fochia) на Дрини (Drina r(iver)), и манастира Милешеве на Лиму, означеног као S(ain)t Saba, прослављеним гробом Св. Саве, убележена су и Пљевља (Pleufgile).

Велика карта Европске Турске (Turkey in Europe), коју је пре 1740. године израдио енглески картограф **Џон Сенекс** (John Senex, + 1740) и поред великих погрешака у приказу речних токова, пренетих са стари-

²¹ Коронелијеву Карта краљевине Далмације (Le Royaume de Dalmacie) издао је у Паризу Жан Батист Нолин 1695. године. Ручно бојени примерак карте поседује Народна библиотека Србије, sign. Кр. II-424. Репродуковано у боји код: А. Pandžić, *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*, Музеј за уметност и обрт, Загреб 1988, 89, 91. О години израде бакрореза и објављивања карте: Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља од XVII до XIX века*, Србија и суседне земље на старим географским картама, Галерија Српске академије наука и уметности 70, Београд 1991, стр. 74.

²² D. Gohm, *Antique maps*, Octopus books, Hong Kong 1972. Карта је ручно бојени бакрорез, 20,5 x 27 cm, Библиотека Историјског института, sign. К-3.

јих карата, има и понеки нови податак (сл. 7).²³ Пива (Pina R(iver) и Тара (Tara R(iver) извиру из планина Језера (Jesera Mountains), а уз десну страну Лима (Lin R(iver), где су манастир Милешева (Saint Saba Milosevo) и Увац (Uuas), налази се равница Сјеница (Plaine of Cernissa), насељена хришћанима (Inhabited by Christians). На изворишном делу Тихотине (Tibotine r(iver) Пљевља су назначена као насеље чије је друго име Звијезд (Pleufglie or Zviesdi), што је последица преузимања података са двеју карата различите размере. Пљеваљски крај је у Босни (Bosnia) у ономе делу који се назива Херцеговина или Војводство Саве (Herzegovino Ersech or D(ukedom) Saba).

После Пожаревачког мира 1718. године и аустро – турских ратовања 1736–1739. године, аустријски картографи имали су могућности да прикупе веродостојну грађу за израду карата европске Турске. У богатој картографској продукцији тог периода бројем података и поузданим садржајем издваја се карта Ратна позорница у краљевини Србији (Theatre de la guerre dans le Royaume de Servie), коју је израдио бечки књијар и издавач **Етјен Брифо** (Etienne Briffaut) на основу необјављених оригинала и извештаја из 1737. и 1738. године.²⁴ Карта је објављена у Бечу 1738. године. Пљевља су приказана као чвориште четири пута, а означена су српским и турским именом – Pleuiler Taschlitz (сл. 8). Један пут из Пљеваља води у Пријепоље (Priepile) и даље ка Новом Пазару и Милешеву (Miloshevo). Други пут иде ка Прибоју (Priboi) и Вишеграду (Vizegrad) на Дрини. Трећи иде ка Фочи (Votscha), а четврти ка безименом месту на Лиму јужно од Пријепоља, које вероватно треба да представља Бијело Поље. Према објашњењу топографских знакова уз поједина насеља сва наведена места била су сеоске насеобине. Једино је Милешево обележено као град вињетом са две куле са крстовима и Вишеград као снажна тврђава знаком у виду барокног звездастог плана утврђења.

Овај мали преглед приказивања Пљеваља и околних места на старим картама допушта и одређене закључке. У изради карата картографи су стално копирали једни друге, исте погрешке су се вртеле у круг и умножавале, а нова географска и политичка знања са терена доспевала су споро и углавном погрешно смештана на карту. Подаци

²³ Ручно бојени бакорез, 66 x 96 cm, Библиотека Историјског института, sign. K-116.

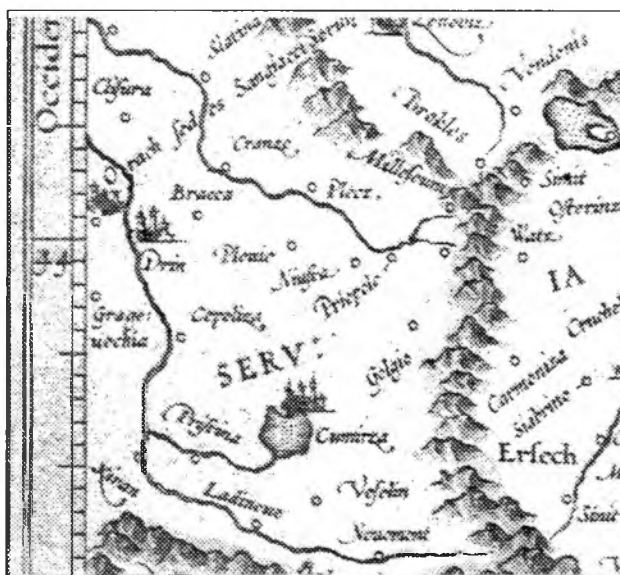
²⁴ Ж. Шкаламера, *Картографија Србије и југословенских земаља од XVII до XIX века*, Србија и суседне земље на старим географским картама, Галерија Српске академије наука и уметности 70, Београд 1991, 55–170, 96–98, 100–101 (снимак карте).

на картама подударају се са знањима путописаца, а они су бележили првенствено места на путевима. Тако се, у ствари, на картама одсликава путна мрежа у којој се појављују како економски напредна насеља, попут Фоче, тако и нека безначајна места, која су била важна путницима за одмор и снабдевање, као што је био извор Уништа. При томе пада у очи да се ни на једној карти Пљевља не бележе онако како се данас називају, већ увек као именица средњег рода у једнини – Плевље. Такав облик имена места препознаје се код свих картографа, без обзира на њихову народност. У дубровачким документима појављује се знатан број варијанти писања имена насеља које се, међутим, у највећем броју случајева свде на графички запис истог гласовног изговора – Плевље. Анализа различитог бележења имена Пљеваља у латинским и италијанским изворима открива да је учесталост завршног *e* у називу далеко већа, а после седамдесетих година XV века среће се само једном.²⁵ На секцијама Српске Генералштабне карте из 1892. године појављује се само облик Плевље, а данашње име града у картографији се користи од 1929. године, први пут на картама Војногеографског института Краљевине Југославије.

²⁵ Б. Храбак, *Прошлости Пљеваља по дубровачким документима*, Историски записи, Књ. XI, св. 1–2, Цетиње 1955, стр. 5–6.



Сл. 1 Ђ. Гасталди, Карта Грчке, Антверпен 1570, детаљ.



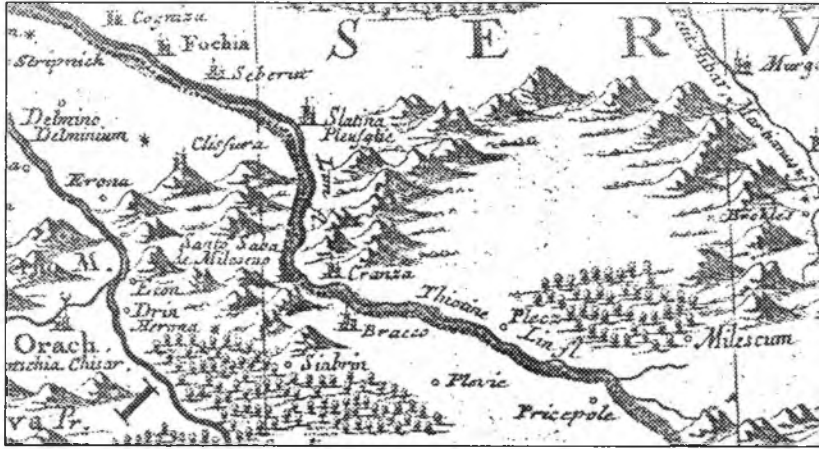
Сл. 2 Г. Меркатор, Карта Влашке, Србије, Бугарске и Румелије, Дуисбург 1589, детаљ.



Сл. 3 Ђ. Кантели, Карта Србије, Рим 1689, детаљ.



Сл. 4 В. Коронели, Карта тока Дунава, лист 5, Венеција 1690, детаљ.



Сл. 5 В. Коронели – Ж. Нолин, Карта Далмације, Париз 1695, детаљ.



Сл. 6 Х. Мол, Карта Европске Турске, Лондон око 1700, детаљ.



Сл. 7 Ц Сенекс, Карта Европске Турске, Лондон и Париз, пре 1740, детаљ.



Сл. 8 Е. Брифо, Карта ратне позорнице у Србији, Беч 1738, детаљ.

Gordana Tomović, M.A.

PLJEVLJA AND NEIGHBORHOOD ON THE ANCIENT MAPS

Summary

Pljevlja itself as well as its wider region had been presented, for the first time, on the geographical maps relatively late, only in the second half of the XVI century, thanks to the accomplishments of the Italian cartographers. In this paper the information given by the six authors of the maps in the period from 1560 to 1738 has been studied.

On the map of the Balkan Peninsula dated from 1560, as well as on the map of Greece from 1570, made by Giacomo Castaldi (cca 1500-1565), the most famous cosmographer of Venice, between the names of Serbia (Servia) and Herzegovina (Ersch), Pljevlja (Pleue) has been marked on the left bank of the Lim river (Lin flu(vio). In the neighborhood places called Predio, Orach, Bracha and Vuista has been marked. As the same places had been mentioned by the traveler Benedetto Ramberti in 1534, it has been found that the place of Predio is village Prijedjel of today, situated at the mouth of the river Sutjeska to Drina, Orach is the village Orahova nearby Foča, Bracha is the village Braha on the Kovač mountain, west from Čajniče, while Vuista was a station nearby the spring of Unište, southwest from the Kovač mountain. The toponymy along the road has been linked to the antique and medieval mining (Metaljka, Kovač, Gvozda, Štur). On the right bank of the Lim river, Castaldi had noted the places: Vuas, the village of Uvac at the spring of the Uvac river; Pripole, the market place from the Middle Ages, today town of Prijepolje; by mistake the places Cranza and Slatina had been marked on the map. Slatina is the village situated northeast of Foča, while the second place had been noted another once, on the right spot, as M(onte) Cranze, south of Pljevlja. It is, in fact, the plateau Hranče, now called Ranče on the road from Pljevlja to Prijepolje, where during the middle of the XV century traders from Dubrovnik had been stopped and robbed. There were also the summer qatuns of valaques in the nahiye of Mileševo in 1477.

Beside those information, which had been repeated on almost all maps, the cartographers had noted some new information in describing the region of Pljevlja. Gerhard Kremer Mercator (1512-1594) had added Mileševo (Millescum), and the place Orah as the center of the sandjak of Serbia (Orach sedes Sangiacci

Serue). That mistake had been made by mixing the data about Foča and Orah, given by the traveler Ramberti. On the map of Serbia from 1689 Giacomo Cantelli de Vignola had noted Pljevlja twice, as Pleuie and Pleupfglich, village Zvijezd (Zuiesdi), situated west from Prijepolje, and the name of the river Čehotina (Thiotine fl(uvius), but the river flows had been mixed and noted with mistakes. The same mistakes could be seen on the maps made by Vincenzo Maria Coronelli (1650-1718). Pljevlja had been mentioned among the rare settlements on the maps of the European Turkey, made by Herman Moll (1688-1745) and John Senex (+ 1740), and on the map called Theatre de la guerre dans la Royaume de Servie, by Etienne Briffaut in 1738, Pljevlja had been marked as a crossroad of four roads.

On the basis of the brief views of presentation of Pljevlja and its neighborhood, it could be concluded that the cartographers had imitated one another, making the same mistakes, and on the other had, that they had relied themselves only to the travelers' accounts in presentation of the roads and the settlements situated on them. Beside that, it has been observed that the name Pljevlja is noted on the maps as the noun in singular, of the neuter gender - Pljevlje.